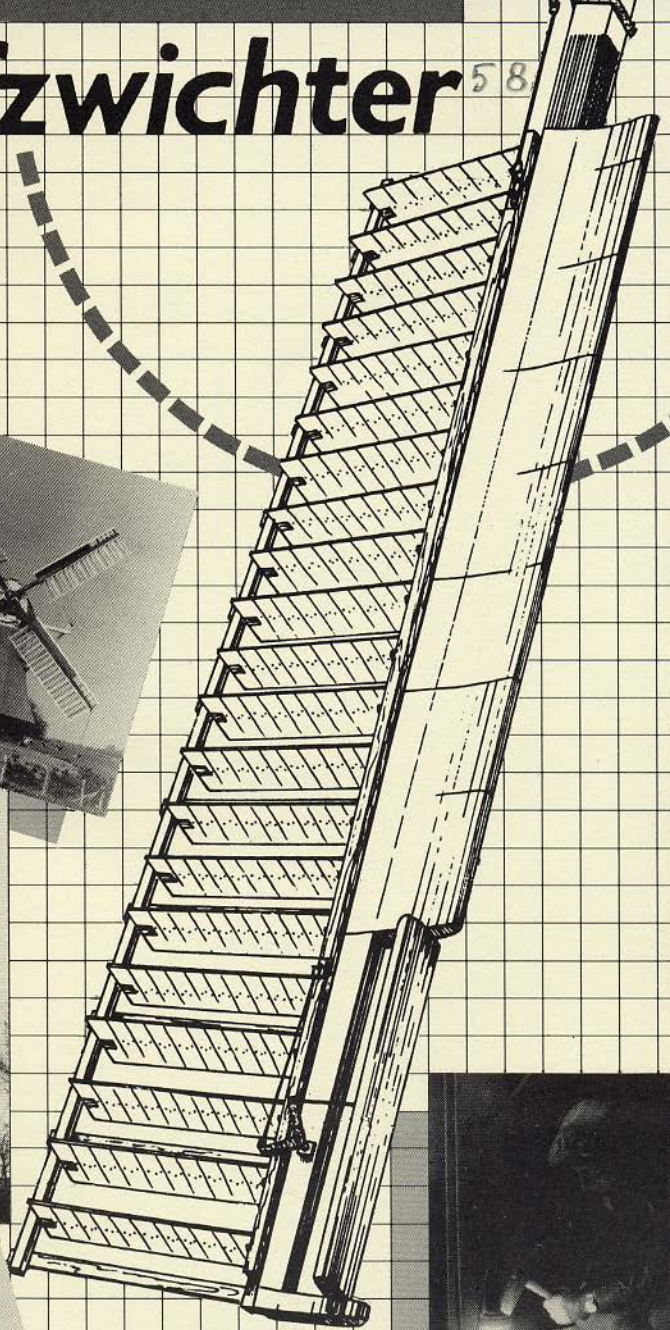
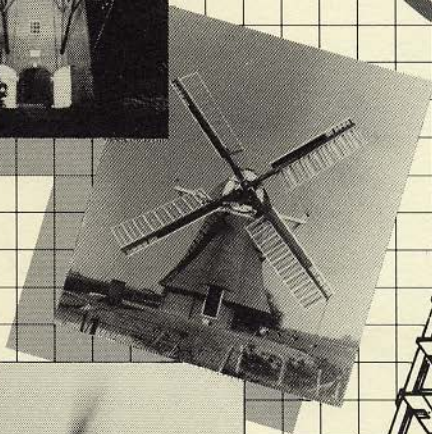

de zelfzwichter⁵⁸

1990

Wilt u weten hoe Abraham z'n mosterd
maakt? Dat kunt u zien in de mosterd-
makerij en proeven in het restaurant.

7 dagen per
week geopend

à La carte-restaurant
Groepsarrangementen
Koffietafels en....
natuurlijk het kleinste
hotel ter wereld:
"DE KROMME RAAKE"

Molenstraat 5
9967 TG EENRUM
Tel. 05959-1600
of 1400

Abraham's
mosterd- en azijn-
museum-makerij

De molen van Ganzedijk (Finsterwolde)
werd in 1988 gerestaureerd door....

MOLENMAKERS-
BEDRIJF

Roemeling
en
Molema

KERKLAAN 5, SCHEEMDA
TELEFOON 05979-1660

de zelfzwichter

JAARGANG 15, NUMMER 58,
JUNI 1990

'De Zelfzwichter' is het orgaan van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens en van de Stichting De Groninger Molen.

Het blad verschijnt in maart, juni, september en december.

Aan het lidmaatschap van de Vereniging van minimaal f 20,- per jaar is het abonnement van 'De Zelfzwichter' gekoppeld. Losse nummers kosten f 2,50 exclusief porto.

REDAKTIE:

C.E. van der Horst, Scheemda
W.O. Bakker, Harkstede
H. Berends, Sebaldeburen
H.A. Hachmer, Nieuwe Pekela

VORMGEVING & TYPEWERK:

Martin E. van Doornik, Westernieland

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE:

C.E. van der Horst, H.A. Hachmer,
J.C. van Driel, J.Th. Bijl, J. Hofstra,
W.O. Bakker, H. Berends en E. de Jonge.

DRUK:

Drukkerij Actief, Scheemda.

CORRESPONDENTIE-ADRESSEN:

Vereniging Vrienden van de Groninger Molens:

Postbus 213, 9700 AE Groningen
Postgirorekening: 3866034

Tevens post bestemd voor uw redactie.

Stichting De Groninger Molen:

Westersingel 43, 9718 CD Groningen
Telefoon 050-121694 (uitsluitend Stichting).

IN DEZE ZELFZWICHTER:

Redactioneel	2
Voorjaarsvergadering Ver. Vrienden van de Groninger Molens	3
Ingekomen stukken opleiding	5
Halfwas opleiding slechte zaak	5
Verlichting examen aanvaardbaar ...	7
Stormkrachten op het wiekenkruis ..	8
Excursie door Schleswig-Holstein ..	13
Zoek, zoek en gij zult het vinden ..	16
Lijst van bestuursleden	18
Door het oog van de meester	19
In memoriam A. Bicker Caarten	21
Stichting 'De Groninger Molen'	22
2 ^e Jeugd voor Thesinger molentje ..	22
Nationale Molendag 1990	24
Gört mit proemedanten - VI	25
Over een molenverzameling	27
Vraag en aanbod	31
Nieuwe leden	32

REDAKTIONEEL

Bij de door H.M. de Koningin ingestelde Koninginnedag-nieuwe stijl kwam voor de eerste maal onze provincie Groningen aan de beurt. De uitverkoren plaatsen waren Loppersum en Haren. Deze Groninger dorpen hebben zich op deze stralende dag van hun beste kant laten zien. Het werd een groot feest en ook hier weer een ongedwongen demonstratie van Oranje-aanhankelijkheid.

In deze inleiding voor 'De Zelfzwichter' nummer 2/90, wil ik niet nalaten ook de N.O.B. een pluim op de hoed te geven. Deze T.V.-kunstenaars hebben op de 30^e april voor een enorme Groningen-promotie gezorgd. De beelden van Groningen, die Nederland die dag voorgeschoteld kreeg, waren boeiend en perfect en zeer uitnodigend voor een nader bezoek aan onze mooie provincie.

De eerste burger van Haren noemde in zijn toespraak tot de Koningin, Groningen de mooiste provincie van ons land. Hoe propagandistisch juist ook, toch natuurlijk wat overdreven. Immers, elke hoogwaardigheidsbekleder zou dit van zijn eigen provincie kunnen zeggen en dan heeft hij gelijk ook!

De schoonheid van een land wordt bepaald door het heden en de variatie van het verleden. Voor het beschutten van dit verleden moet steeds doorlopend en met volle overgave worden gestreden.

De overheid heeft hierin een belangrijke taak, maar zij kan het niet alleen. De bewoners van een land moeten daarbij helpen. Hun inzet is onmisbaar. De provincie Groningen is mooi dankzij de inzet van velen. Wij kunnen hier genieten van rust en ruimte. Van een Dollard met zeehonden, van bossen met borgen, van kanalen met bruggetjes, van horizonten onderbroken door kerktorens en... molens.

En voor dit laatste zetten wij ons in, u en ik. Tezamen strijden wij voor onze mooie windmolens. Een goede zaak, die door moet blijven gaan. Wat zou Loppersum zijn zonder *Stormvogel* en Haren zonder *De Hoop*?

Voor het volgende nummer van 'De Zelfzwichter' van september 1990 wordt u verzocht uw kopij uiterlijk in te zenden vóór:

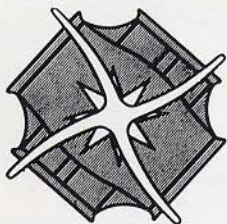

3 SEPTEMBER 1990.

Uw kopij s.v.p. naar het verzendadres: C.E. van der Horst
Langeweg 10
9679 HP SCHEEMDA

en niet meer naar de ons bekende postbus in Groningen.

VERSLAG VOORJAARSVERGADERING VERENIGING VRIENDEN VAN DE GRONINGER MOLENS

gehouden op donderdag 26 april 1990 in een der zalen van het Veemarktcomplex te Groningen.

door H.A. Hachmer.

De voorjaarsvergadering mocht zich verheugen in een redelijk goede opkomst. Zo'n zeventig leden bezochten de vergadering.

De zaal was om 19.00 uur open en menig ansicht wisselde voor de officiële opening van eigenaar. De heer B. Dijk was weer met zijn molenwinkeltje aanwezig. Onze nieuwe sticker, met natuurlijk een andere afbeelding, ging grif van de hand.

Om 20.10 uur opende voorzitter T. de Jong de vergadering. Er bestaat nogal bezorgdheid over het verloop van molenaars. Er vallen om diverse redenen steeds meer vrijwilligers af en er komen te weinig bij.

Verschillende molens blijven daardoor stilstaan, hetgeen onze molens niet ten goede komt. Vandaar het voorstel van éénjarige opleidingen, gericht op één molen. De heer De Jong vraagt zich af of dit niet iets is voor VUT-ers, die in de omgeving van een molen wonen. Vanuit de zaal wordt gevraagd hoe het met de verzekering zit. Dit blijkt een nogal ingewikkelde materie. Er draaien ook molenaars zonder diploma. De monumenten kunnen ondanks dat toch verzekerd zijn. De eigenaar kan zelfs de desbetreffende molenaar verzekeren.

De archiefcommissie heeft dit jaar niet stil gezeten. Met veel inzet heeft men het archief van Van der Veen gekopieerd. De commissie houdt zich eveneens

Een afbeelding van onze nieuwe sticker, die goed van de hand ging.

aanbevolen voor oude kranteknipsels. Al het materiaal zal te zijner tijd een plaats krijgen in het Monumentenhuis te Groningen.

Daarna gaf de heer T. de Jong het woord aan secretaris C.E. van der Horst. Er waren geen ingekomen stukken maar wel twee meldingen van verhindering. Vervolgens las de heer Van der Horst het verslag van de najaarsvergadering door.

Hierna was het woord aan penningmeester G. de Vries. Er waren ditmaal geen vragen. Onze vereniging staat er goed voor en er zijn afgelopen seizoen geen rare bokkesprongen gemaakt. De kascommissie keurde het geheel bij monde van de heer Lemminga goed.

Na de pauze vertoonde de heer W.O. Bakker dia's, gemaakt tijdens de T.I.M.S.-excursie in Sleswijk-Holstein en Denemarken. Het molenbehoud blijkt daar veelal lijfsbehoud te zijn. Menig interieur werd verspijkerd tot woonkamer en vele molens staan er alleen voor de sier. Waren er wel molenaars aanwezig, dan was men niet altijd even deskundig.

Omstreeks 22.00 uur liep de diapresentatie ten einde. Bakker ontving als dank een presentje uit handen van onze voorzitter.

Daarna was het tijd voor het Rad van Avontuur. Harry van Hoorn bleek een eersteklas raddraaier. Met veel lawaai draaide het rad de prijswinnende nummers tegemoet. Tot grote hilariteit van sommige aanwezigen kwamen enkele zelfgemaakte prijzen weer bij de schenkers terecht.

Om 22.35 uur kon de heer De Jong de vergadering tevreden afsluiten. Het was in ieder geval niet zo laat geworden als in Kloosterburen.

De fraaie en elegante ronde stenen stellingkorenmolens uit 1858 te NYBORG op het Deense eiland Fyn was ook te zien tijdens de dia-vertoning van W.O. Bakker.

De wieken zijn voorzien van het z.g. Racour-systeem, een soort zelfzwichting zonder voor- en achterzomen, waarbij de kleppen die op de roeden scharnieren, vanaf de askop geleidelijk aan een grotere knik maken, zoals bij de oudhollandse voorborden.

Foto: M.E. van Doornik, 22 juli 1985.

INGEKOMEN STUKKEN OPLEIDING VRIJWILLIGE MOLENAARS

door C.E. van der Horst, namens het Bestuur en de Redactie.

Hierna plaatsen wij gaarne een tweetal ingekomen stukken n.a.v. het artikel in het vorige nummer van 'De Zelfzwichter' "Binnen een jaar molenaar?" van Dirk Overdijk.

Wij, als redactie, zijn bijzonder verheugd dat wij met plaatsing van het artikel van de heer Overdijk een "levend" probleem hebben kunnen aansnijden.

De heer J.C. Driel, waarvan wij hierbij de eerste reactie plaatsen, begint met een aantal vragen aan ons. Wij willen die graag beantwoorden.

1. De eventuele opleiding tot molenaarsgezel was géén punt voor de agenda op onze voorjaarsvergadering. Het is een suggestie, die overwogen kan worden door het Gilde van Vrijwillige Molenaars.
2. De heer D. Overdijk is penningmeester van de Stichting 'De Groninger Molen'. Het door hem naar voren geschoven idee is echter als privé-persoon gelanceerd. Als lid van onze vereniging heeft hij daartoe uiteraard het volste recht.
De aanleiding tot het plan is dezelfde als die van het bestuur van onze vereniging, zowel als van de redactie van 'De Zelfzwichter'; namelijk uiterste bezorgdheid over het verminderde aanbod van vrijwillige molenaars in opleiding.

Elke suggestie om weer meer leven in de malende en draaiende molenwereld te krijgen achten wij van groot belang!

EEN HALFWAS OPLEIDING IS EEN SLECHTE ZAAK

door J.C. van Driel.

De provocerende titel van het stukje van D. Overdijk in 'De Zelfzwichter' nr. 57 over een opleiding tot molenaars-gezel heeft zijn uitwerking niet gemist.

Merkwaardig genoeg voor zo'n belangrijk punt, stond het niet op de agenda van de voorjaarsvergadering van 26 april. Maar er is natuurlijk een formeel verschil tussen:

- * De Vereniging Vrienden van de Groninger Molens,
- * Afdeling Groningen van het Gilde van Vrijwillige Molenaars, en
- * De Stichting 'De Groninger Molen'.

De heer D. Overdijk schrijft "wij" als hij zijn voorstel doet, maar het is niet echt duidelijk namens wie. In de tweede alinea noemt hij bestuursvergaderingen

van de Stichting 'De Groninger Molen' en de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens. Aangezien de naam Overdijk niet voorkomt in de bestuurssamenstelling van de Vereniging op pagina 7, zal hij wel in het bestuur van de Stichting zitten, maar die staat bij mijn weten (nog) buiten de organisatie van de opleiding.

De verwarring over de verantwoordelikheden wordt in de hand gewerkt door het feit, dat het molenwereldje zo klein is: de actieve mensen dragen soms de petten van alledrie de hierboven genoemde groeperingen.

Ter zake: het artikel zwijgt over de

De fraaie houtzaagmolen "De Jager" te Woudsend. Het domein van molenaar en instructeur J.C. van Driel.

*Ansichtkaart,
collectie C.E. van der Horst.*

aanleiding voor het plan. Net als in Groningen heerst in bijvoorbeeld Gelderland en Friesland een gebrek aan vrijwillige molenaars. Van Friesland weet ik dat uit mijn ervaring als leermeester op *De Jager* te Woudsend (Fr.); over Groningen en Gelderland vernam ik een en ander op de jaarvergadering te Arnhem van het Gilde van Vrijwillige Molenaars.

Ik vrees dat veel van de huidige vrijwillige molenaars zoveel plezier beleven aan hun eigen molen, dat ze de laatste jaren te weinig wervende energie hebben gestoken in het aantrekken van een nieuwe generatie vrijwilligers. Dat moet echter de allereerste prioriteit hebben, want juist voor molens geldt dat stilstand achteruitgang betekent. Een andere oorzaak van het probleem zou kunnen zijn dat een belangstellende

wordt afgeschrikt door de opleiding en het examen. Dat zijn verschillende zaken, die later apart moeten worden aangepakt. (Een veelheid aan verschillende diploma's is niet bevorderlijk voor het aanzien van de opleiding).

Ik vind dat molens zoveel vakmanschap vereisen dat het riskant is te volstaan met een halfwas opleiding. Met name mag niet worden geschrapt in de kennis over onze betrouwbare compagnon; ook al blijkt dat het weer een moeilijk punt is in de opleiding. Veel, heel veel kijken naar en praten over: het weer is essentieel. Daarbij past helemaal geen reductie van praktijken, eerder een uitbreiding.

Ik kan me trouwens niet voorstellen, wat voor aardigheid er is aan zo'n uitgekleden hobby: voor de prins draaien en niet weten van de hoed en de rand. Me dunkt dat de motivatie zit in het op een of andere manier nuttig en/of kwalitatief goed werk leveren: polderpeil bewaken, regelmatig meel, een gladde plank, enzovoort. Volgens mij houdt een molenaar in opleiding er alleen maar plezier in als de opleiding op de praktijk is gericht.

Het is dan ook veel logischer de opleiding af te sluiten op de lesmolen in plaats van op een tamelijk willekeurige, vreemde molen. Een examen bewijst toch al niet zoveel, zeker niet als het op onbekend terrein wordt gehouden met een onevenredig deel aan algemene weetjes in het bijzijn van een veel te groot gezelschap. Het accent zou meer moeten liggen op kundigheden. Rijexamen voor een auto doe je ook niet op een motorfiets, hoeveel overeenkomst het vereiste verkeersinzicht ook mag hebben.

De afgelopen maanden hebben bewezen dat het molenaarschap zeer hoge eisen stelt, niet alleen in verband met de veiligheid, maar bijvoorbeeld ook omdat vrijwillige molenaars de verantwoording krijgen over vele tonnen aan gemeenschapsgeld. Dat noopt evenzeer tot uitbreiding van de praktijken als tot meer (theoretische) kennis van het hoe en waarom van molens.

Hoeveel molenaars hebben eind januari

en februari min of meer rustig geslapen met het gevlucht mooi naar het westen, maar een roedekettinghaak zo dun als een *paperclip*? Je kunt trouwens beter een elastische roedeblokkering hebben dan een stevige ketting, die het gevlucht met vang en al laat kantelen om de koebouten. *Boem*, jammer van de geknapte halssteen als het gevlucht in de zaam terugkantelt! De Hollandse stutvang biedt wat dat betreft, voordelen boven de Vlaamse. Maar ik dwaal af.

Omdat de selectie, *tijdens de opleiding*, moet plaats vinden op de motivatie en mentaliteit zullen we de instroom van

leerlingen moeten vergroten. De mentaliteit is ook heel erg van belang, opdat er een redelijke zekerheid zal zijn dat de molenaar de buitenwereld een flink aantal jaren zal laten meegenieten van haar of zijn activiteiten.

Het doel en de inhoud van de opleiding moeten zeker worden besproken, en dat geldt ook voor de manier waarop de opleiding formeel wordt afgesloten. De examenvorm moet worden aangepast aan verzwaarde, maar veel interessantere praktijk. Mij dunkt dat juist de voldoening van hard *werken* met de molen motiveert, niet het gemak van een verkorte opleiding.

VERLICHTING EXAMEN AANVAARDBAAR

door J.Th. Bijl, Delfzijl.

Als leek en vermoedelijk het jongste lid (in tijd wel te verstaan) van uw Vereniging, wil ik gaarne reageren op uw artikel in 'De Zelfzwichter' betreffende de opleiding tot molenaars-gezel.

Ik vind het een goed idee, temeer daar ik begrepen heb dat de opleiding tot vrijwillig molenaar nogal lang duurt en ook behoorlijk pittig is, waardoor veel kandidaten zakken.

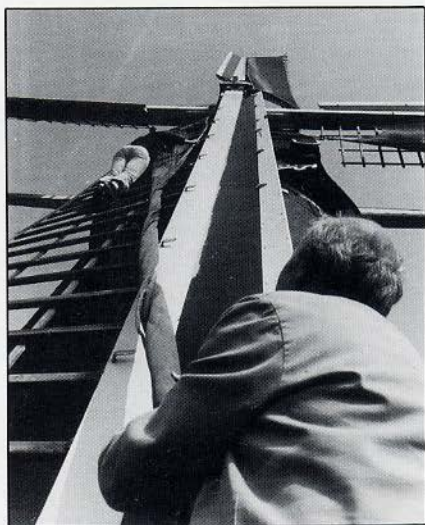
Waarschijnlijk is dit één van de redenen dat er te weinig vrijwillige molenaars zijn, met als gevolg dat er te weinig molens regelmatig malen/draaien.

Door invoering van het gezellen-diploma, zullen er naar mijn mening meer mensen sneller geïnteresseerd raken. Ikzelf in ieder geval wel.

Onder het toeziende oog van de instructeur wordt de Arnhemse lesmolen "*De Kroon*" door een vrijwilliger in opleiding opgezeild. In deze ronde stenen stellingkoren-molen is tevens het kantoor van de Stichting 'De Gelderse Molen' gehuisvest.

Foto: M.E. van Doornik,
20 april 1984.

Bij voldoende aanbod van gezellen zullen er t.z.t. dan, bijv. per molen, groepjes van 3 of 4 gezellen gevormd kunnen worden, eventueel onder leiding van een

gediplomeerde vrijwillige molenaar, en zodoende bij toerbeurt de molen wekelijks te laten draaien.

Op deze manier zal ook de vrijwillige molenaar ontlast kunnen worden van zijn taak om alle weekeinden "zijn" molen zelf te laten draaien/malen.

Een reden te meer om meer mensen op te leiden voor een bepaalde molen.

Ik denk dat de vrijwillige molenaar zijn taak (hobby) dan ook langer vol zal

houden en niet, zoals thans in veel gevallen gebeurt, na enkele jaren afhaken, omdat er te veel tijd in gaat zitten. Dat is jammer.

Tweede voordeel van de opleiding tot gezelschap vind ik, dat men het als een afgerond geheel voor een bepaalde molen kan beschouwen en toch later, indien gewenst, wat makkelijker over zal gaan naar de opleiding tot vrijwillig molenaar.

STORMKRACHTEN OP HET WIEKENKRUIS

door Jan Hofstra.

Naschrift van de redactie:

Dit belangwekkende artikel door Jan Hofstra verscheen in het Friese molenblad "De Utskoat" van maart 1990. Met toestemming van zowel de schrijver als de redactie van onze Friese molenvrienden, werd ons toestemming tot plaatsing verleend. Hartelijk dank daarvoor.

Tijdens de storm van 25 januari j.l. was ik aan het malen op *De Pankoeckstermolen* te Witmarsum. Deze molen is oudhollands opgehekt. Bij storm is dit het mooiste wieksysteem dat men zich maar kan wensen. In het begin maal ik zonder zeilen en eindborden. Het water in de polder waait naar de molen en de schroef ligt daardoor diep in het water. De molen draait, ondanks de vlagen, zeer regelmatig en aan de langzame kant. Na 3 uur schiet de wind uit en de molen gaat zo'n 70 enden lopen.

Ik haal nu twee hogere borden van de buitenroede en daarna maalt de molen weer zo'n 40 enden. Met zo'n wind is het overigens een hele kunst om dergelijke grote borden naar binnen te krijgen, maar al doende leert men!

Na vieren neemt de wind nog meer toe en bovendien begint het water nu zichtbaar te zakken. Ik haal ook twee borden van de binnenroede; nu zijn er dus acht borden uit en zitten er nog vier in. De molen maalt nu weer prachtig; hij is werkelijk niet over de 50 enden te krijgen.

Om 5 uur zet ik de molen stil. De "achteruitloop"-ketting zet ik strak aan de roede en de andere ketting wordt slap aan de roede gezet, zodat de molen zich goed vast kan zetten in de vang.

Na het indoen van de pal hoor ik vreem-

de geluiden uit de kap komen. Het blijkt dat de pal net tegen de kammen slaat en doordat de bovenwielkammen op en neer bewegen, ontstaat er een kramend geluid.

Eerst begrijp ik niet hoe dat mogelijk is, want de vang zit klemvast om het bovenwiel. Daarna zie ik dat de hals van de as af en toe wat uit de halssteen wordt gelicht.

Blijkbaar wil het gehele gevluucht, met bovenwiel en vang, om de koebouten scharnieren! Dit zelfde verschijnsel had ik al eens eerder meegemaakt op *De Hiemertermole* (spinnep, vlucht 12 meter), maar ik dacht toen dat zo iets alleen maar op kleine molens kon gebeuren.

Nu ben ik blij dat ik de stutten van het bovenwiel niet ingedaan heb, want dezen staan immers, in verhouding met de koe-

Poldermolen "De Pankoeckstermolen" te Witmarsum, bouwjaar 1900.

Foto: M.E. van Doornik,
26 december 1985.

bouten, vrij dichtbij de as, waardoor het kanteleffekt nog veel groter wordt. Vroeger deed ik deze stutten wel altijd in. Dit was niet altijd even gemakkelijk want de molen moest precies recht staan. Wanneer ik later weer met de molen ging malen, bleek vaak dat de ene stut er niet uit kon, doordat het bovenwiel zich nog iets had vastgetrokken in de vang, waardoor er een kruisarm bovenop de stut stond.

Stond er dan wat wind en stond de molen ongeveer op de wind, dan was het niet mogelijk het wiekenkruis achteruit te duwen. In dat geval zou men de molen uit de wind moeten kruien, roede achteruit duwen, stut eruit doen en de molen weer op de wind kruien. Ik deed het meestal iets anders, maar dat kan, uit pedagogisch oogpunt, hier beter niet worden vermeld.

Later hoorde ik ook nog een verhaal over een molen waar zo'n stut tijdens het malen in het bovenwiel viel. Het gevolg was natuurlijk dat alles aan moes werd gedraaid. Sindsdien heb ik

deze stutten nooit meer gebruikt. Ze staan ook te dichtbij de as om effectief te zijn, want ze zullen enorme krachten moeten weerstaan. Dit is nog eens bevestigd door de stut die in Wolvega werd versplinterd, toen de molen *Windlust* door de vang ging (eiken stut 16 x 16 cm, ± 1 meter lang).

Om een indruk te krijgen van de krachten die op het wiekenkruis werken, heb ik enkele proeven gedaan met *De Pankoeckstermolen* en met *De Eendracht* te Kimsward.

Bij beide molens zet ik de vijzel uit het werk en smeer de lagers van de as heel goed. De molens worden hierna precies op de wind gezet. De zeilen en eindborden worden niet benut. De vertikale roede zet ik met een trekveer aan een kruipaal vast en daarna gaat de vang eraf.

De windsnelheid en de uittrekking van de veer worden dan gemeten en daarna is het volgende end aan de beurt. Om de onbalans in rekening te brengen,

moeten n.l. minimaal twee enden van dezelfde roede worden beproefd. In dit geval beproef ik alle enden. Thuis hang ik zoveel gewicht aan de veer, dat dezelfde uittrekking ontstaat. De trekkracht, bij een bepaalde windsnelheid, van het wiekenkruis is nu bekend.

In de tabel staan de gemiddelde meetresultaten.

Omdat de winddruk op een bepaald oppervlak evenredig is met het kwadraat van de windsnelheid, kan de kracht in de roedeketting nu ook bij andere windsnelheden worden bepaald. Wanneer niet de roedeketting, maar de stut deze kracht moet opnemen dan kan de stutkracht als volgt berekend worden:

$$\text{stutkracht} = \frac{R.1}{R.2} \times \text{kettingkracht.}$$

Molen	vlucht	R.1	R.2	windsnelheid	kracht
<i>De Eendracht</i>	17,00 m.	8,40 m.	0,63 m.	9,3 m/sec.	31 kg.
<i>De Pankoeckstermolen</i>	19,80 m.	9,80 m.	0,74 m.	6,5 m/sec.	23 kg.

R.1 = afstand hart bovenas tot roedekettingbevestiging.

R.2 = afstand hart bovenas tot hart stut.

De fraaie molen "De Non" te Ferwerd uit 1846. Deze poldermolen ging totaal verloren in de storm van 25 januari 1990. Dit was de aanleiding tot dit artikel.

Foto: P. Grund, mei 1986.

In de volgende tabel is één en ander uitgewerkt voor windkracht 10 en 12.

Molen	windkracht 10 (26,4 m/sec.)		windkracht 12 (33 m/sec.)	
	kettingkracht	stutkracht	kettingkracht	stutkracht
<i>De Eendracht</i>	250 kg.	3.331 kg.	390 kg.	5.204 kg.
<i>De Pankoeckstermolen</i>	379 kg.	5.025 kg.	593 kg.	7.851 kg.

Deze kettingkrachten zijn gemakkelijk door goede kruipalen en een goed ketting op te nemen. Wanneer deze molens, bij het kruien, wat "in de nesten" zitten, dan moet men wel eens met het volle gewicht op de kruk van de kruijer hangen. In dat geval wordt de kruiketting, dat niets dikker is dan de roedekettingen, belast met zo'n 1.300 kg. (goede test voor slechte kruipalen).

De krachten op de stutten en de kruisarmen zijn veel groter en het zal duidelijk zijn dat deze onderdelen zwaar uitgevoerd moeten zijn, willen ze de molen tegenhouden.

Bij molens met fokken of met een grote vlucht wordt dit verhaal nog even anders, maar ook hiervoor luidt mijn conclusie: **vang de krachten daar op waar zij het kleinst zijn, dus bij de top van de roede.**

Dan nog enkele gedachten over het vastzetten van de molen.

1. In principe kan het uit alle richtingen stormen. Vooral kleine depressies zijn zeer verraderlijk. Deze "kanaalratten" zijn vaak maar enkele uren van te voren te voorspellen en de windrichting kan snel veranderen. Berucht is de Hemelvaartstorm van 1983 en ook dit jaar werden België en Frankrijk (4 februari) door zo'n kleine depressie getroffen.

Nu komen de meeste stormen uit het zuidwesten en gaat de wind daarbij geleidelijk ruimen. De grootste windstoten zijn te verwachten bij de trogpassage. Dan zit de wind meestal al in het noordwesten. Wanneer een molen voor langere tijd stil komt te staan, dan kan hij vermoedelijk het beste op het westen gezet worden. De molen

elke keer op het westen zetten is werkverschaffing en heeft ook nog andere nadelen (verzakking, vang ontlast).

Komt er plotseling een storm en staat de molen met de kont in de wind, dan kan men deze maar het beste laten staan (behalve zelfzwichers!). Het losmaken van de kettingen kan fataal zijn, want dan moet de pal of de stut alle kracht opnemen. Bovendien zal zo'n molen door het "windwijzerseffect" vrijwel niet te kruien zijn. Men zal merken dat de molen uit zichzelf weer terug wil. Moet er toch worden gekruid, dan een tweede ketting gebruiken om de staart vast te zetten tijdens het verleggen van de krui-ketting.

2. Zet de roede vast met een goede ketting. Dit hoeft niet een dikke ketting te zijn. Pas op voor ingesleten schalmen, harpjes en hangsloten. Een ketting is zo sterk als zijn zwakste schakel!

3. Oppassen voor oude oogbouten en sleufijzers. De eersten kunnen afbreken en bij de tweede kan de ketting er door trillen uitspringen. Doe liever de ketting om de roede en benut tevens de oogbout of het sleufijzer. Is er geen oogbout of sleufijzer, dan moet de onderste heklat gaaf zijn, want indien deze afbreekt, valt de ketting van de roede.

4. De kruipalen moeten voldoende gaaf zijn en behoren zo'n lange kop te hebben dat een ring niet kan uitpikken. Dit is van belang wanneer de andere ketting het laat afweten. De molen gaat dan draaien en de tweede ketting behoort dan de boel tegen te houden. De betonnen kruipalen zijn zo molen

De molen "Fortuna" te Noordhorn, gefotografeerd op twee dagen na de storm.

Duidelijk is te zien dat de stand der fokborden is geknakt ten opzichte van het zeilhekwerk. Even boven de remklep is zelfs de voorrand van de fok beschadigd.

Foto: M.E. van Doornik.

De Non noodlottig geworden. Bij zulke korte koppen is het beter om de ketting om de paal te knopen. De ketting moet dan wel zo lang zijn dat er een mastworp gelegd kan worden. Gewone knopen gaan, vooral bij gladde ronde palen, door rammelen los. Probeer het maar eens uit!

5. Wil men niet alleen op de kettingen vertrouwen, dan zou men nog de volgende maatregelen kunnen nemen:

- a) Een stuk touw van polyester (tiptolest) slapjes aan de roede en een degelijk vast punt. Polyestertouw van $\varnothing$ 16 mm. breekt pas bij 4.060 kg., $\varnothing$ 8 mm. kan 1.020 kg. hebben. (Rekt wel, maar breekt niet).

- b) De vangstok binnen zo vastbinden dat de ketting naar de vangbalk slap komt te hangen. Op deze manier wordt de vangbalk belast met een extra gewicht van 40 à 100 kg. (afhankelijk van de situatie). Bovendien worden de wilde bewegingen van de vangstok niet meer op de vangbalk overgebracht.

Zo zijn er nog veel meer maatregelen te nemen. Uiteindelijk zal men zelf een afweging moeten maken. Mijn bedoeling is slechts om de risico van "verkeerd" vastzetten nog eens onder de aandacht te brengen zodat men bewuster bepaalde maatregelen gaat treffen.

EXCURSIE DOOR SCHLESWIG-HOLSTEIN

TIJDENS HET T.I.M.S.-SYMPOSIUM TE SANKELMARK

door W.O. Bakker

Twee dagen tijdens dit symposium waren uitgetrokken voor excursies. Maandag-avond 14 augustus 1989 gingen we naar het nabijgelegen dorp Tarp, in welke gelijknamige gemeente ook de academie Sankelmark ligt. Hier staat een in 1882 gebouwde stellingmolen, die in 1976 zonder kap stond.

In 1984 werd hij uiterlijk weer tot molen herbouwd. In de molen is echter een oudheidkamer gevestigd en ligt er doelloos een koppel stenen op de stellingzolder.

De kap kruit op een erg licht Engels kruiwerk en als bovenwiel fungeert een grote houten schijf, waarom een ijzeren vang ligt.

Uiterlijk is het een mooie molen in het dorpsbeeld, overigens stelt het niets voor.

Veel molens in Schleswig-Holstein zijn uiterlijk als molen gered, maar ze zijn vaak verbouwd tot woning, soms met grote uitgebouwde ramen. Weer andere zijn café-restaurant, winkel, V.V.V.-kantoor en dergelijke.

Indien deze veelal particuliere initiatieven niet waren genomen, zouden ze gesloopt zijn.

Langs een aantal min of meer complete molens gingen we op excursie met twee bussen vol deelnemers.

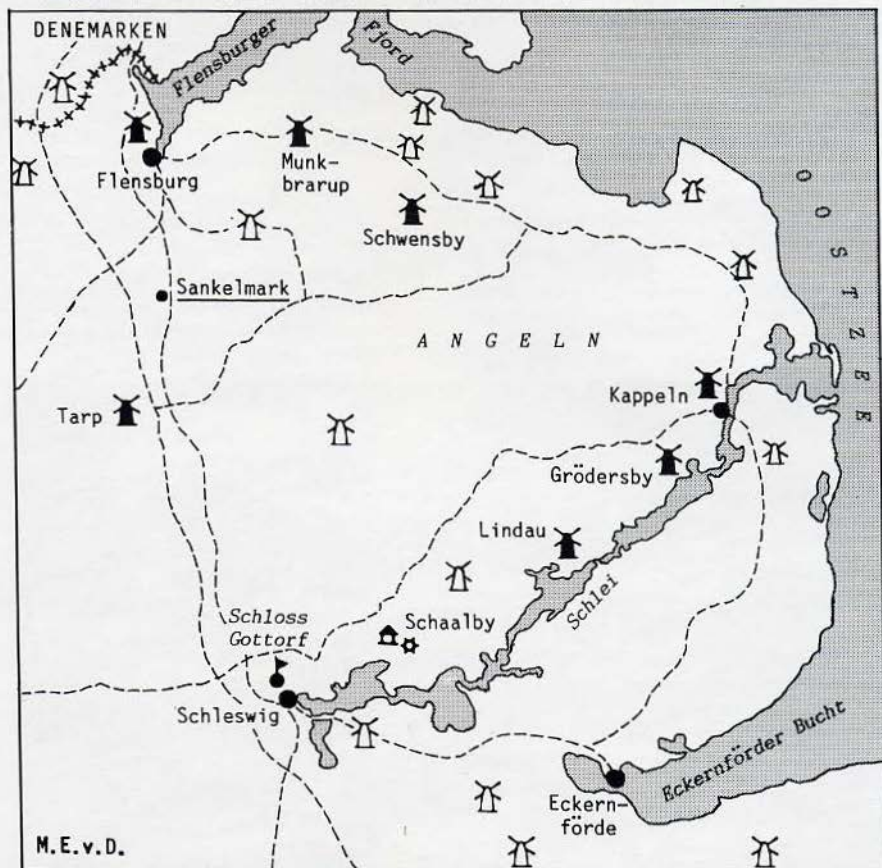
De T.I.M.S.-leden stappen uit de excursiebus voor een bezoek aan de in vakwerkstijl gebouwde waterradmolen te Schaalby.

Foto: W.O. Bakker.

De eerste tocht voerde door het noord-oostelijke deel van Schleswig, het zogenaamde Angeln. Dit is een vrij heuvelachtig gebied met steeds verrassende vergezichten. Aan de zuidoostzijde loopt als een fjord de Schlei

diep het land in tot de prachtig op een helling gelegen stad Schleswig. Tot Hamburg behoorde Schleswig vóór 1865 tot Denemarken en het bestuur was gevestigd in het prachtig gelegen slot Gottdorf.

MOLENKAART Noordoost SCHLESWIG-HOLSTEIN

VERKLARING:

+++++ Deense grens, vastgesteld in 1920.

----- belangrijkste autowegen.

waterradmolen.

molen, beschreven in dit artikel.

overige molens.

Dit is nu een groot museum en in één der vele bijgebouwen is o.a. een grote rosmolen opgesteld, die een grutterij aandrijft. Langs de Schlei reden we naar Schaalby.

Hier staat een complete nog in bedrijf zijnde watermolen met een grote stuwvijver en een ingebouwd bovenslagrad van 4,80 m. doorsnede. In de molen lagen o.a. drie koppels stenen en in een bijgebouwtje draaide een generator voor stroomopwekking. Deze molen behoorde bij het veevoederbedrijf van de familie Kall.

Iets verderop stond op een hoogte de stellingmolen van Lindau. Deze was stilgelegd en verkocht aan iemand uit Hamburg. Als deze complete molen nu maar niet wordt uitgesloopt. Ook hoog lag de tot woning verbouwde molen van Grödersby, waar alleen maar twee ijzeren borststukken in de askop zaten.

Het mooie stadje Kappeln heeft een zeer forse gemetselde molen, de in 1888 gebouwde molen Amanda (zie voorplaatfoto 'De Zelfzwichter' 3/89). Bovenin deze molen een gietijzeren bovenwiel met houten kammen, die een ijzeren bonkelaar aandrijft op een ijzeren koningsspil. Verder liggen er nog twee koppels stenen en een horizontale as; verder is alles eruit gesloopt.

Door het mooie golvende land reden we in noordwestelijke richting naar Schwensby. Hier een geheel houten achtkante stellingmolen op lage stenen voet. Boven is de molen bekleed met spaan (schaliën). Hij is in 1883 gebouwd door de grootvader van de nu bejaarde molenaar Hans Callsen. In deze vroeger met zelfzwichting uitgeruste molen liggen nu nog twee koppels stenen en een mengmachine. Naast de molen liep een oude 30 pk. ruwoliemotor, die een z.g. "Prallmühle" aandreef.

De oude molenaar was hierop trots en tot slot sprak hij het internationale gezelschap in goed Engels toe.

Daarna volgde een bezoek aan de prachtige molen van Munkbrarup. De molen is eigendom van Franz Stüdtje, organisator van het symposium en Duits

T.I.M.S.-bestuurslid.

Molen Hoffnung uit 1870 werd bemalen door grootvader en vader Stüdtje en is in 1980/'81 gerestaureerd en een sieraad in wijde omtrek, daar de molen en woonhuis hoog zijn gelegen. We werden gastvrij door de familie Stüdtje ontvangen op het grasveld waar een bakhuis is gebouwd en waar de gepresenteerde koekjes waren gebakken. De molen is een z.g. Kellerholländer, een beltmolen met spaan bekleed en op de kap een soort asfalten ruiten. In de molen twee koppels stenen, een derde was defect en ook lag er een pelsteen. De pelspil ontbrak echter. Vroeger had de molen op één roede kleppen en geen windroos. Nu waren er vier zeilen.

Evenals in Tarp waren hier twee mooie gelaste roeden te zien. Op mijn vraag aan oud-molenmaker Ernst Hoop, hoe die hier kwamen, vertelde hij ze in Nederland en België te hebben gezien.

De achtkante stellingmolen van molenaar Hans Callsen te Schwensby, anno 1883. Let op de "Groninger" stellingschoren!

Foto: W.O. Bakker.

De fraaie beltmolen van **Munkbrarup**.

Foto: W.O. Bakker, 16 augustus 1989.

Via molendeskundige I.J. de Kramer kreeg hij de nodige informatie, waarna op een scheepswerf reeds een aantal roeden waren gelast.

Na het gastvrije onthaal bij de *Hoffnung* bezochten we in **Flensburg** de hoog gelegen z.g. *Bergmühle*.

De achtkante houten stellingmolen was in restauratie en stond zonder kap. Weer lage veldmuren, dan horizontale planken en het bovenachtkant was bekleed met hetzelfde materiaal als in Munkbrarup.

Een groot spoorwiel dreef drie koppels stenen aan op de stellingzolder gelegen. De vervallen kap met as en windroosbok lag naast de molen en moest nog vernieuwd worden.

Hiermee was de eerste excursie ten einde. We genoten erg van het gebodene en het vele talen sprekende gezelschap keerde voldaan terug in Sankelmark.

De volgende keer een beschrijving van de excursie naar zuidwest-Schleswig, de z.g. Dithmarschen.

ZOEK, ZOEK EN GIJ ZULT HET VINDEN

door H.A. Hachmer.

Bovengenoemde zal bij de heer B. Smeding door het hoofd gespeeld hebben tijdens zijn speurtocht naar molenrompen. Met behulp van het kaartje in het Groninger Molenboek zocht hij de standplaatsen op van verdwenen molens, met in zijn gedachten de stille hoop iets terug te vinden van de vergane glorie.

De heer Smeding had succes. Aan de oostkant van de weg Kornhorn-Noordwijk vond hij in het gehucht De Snipperij een molenromp.

Enkele foto's van deze romp stelde hij mij ter hand. De tot garage verbouwde romp staat niet in onze rompenlijst vermeld ('De Zelfzwichter' 4/88).

Volgens gegevens van dhr. B. van der Veen Czn. is de molen in 1866 voor een zekere P. Bansema gebouwd. Bansema was caféhouder te Doezum. De molen, een kleine beltmolen (!), had een vlucht van 50 voet, ongeveer 15,50 meter.

In 1886 werd een zekere T. Valk eigenaar van de beltmolen. Deze gaf in 1900 molenmaker S. Veldstra uit Doezum opdracht de molen te verhogen tot stellingmolen. De romp werd met asfalt bekleed.

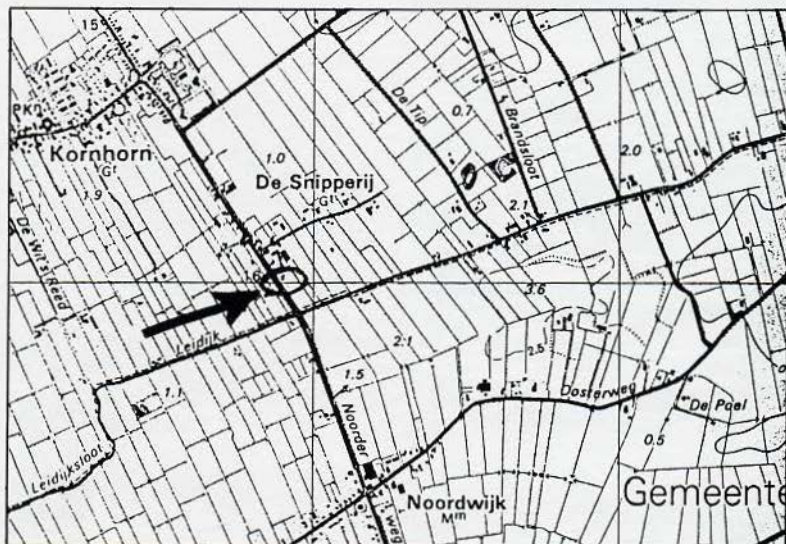
T. Valk liet voor deze gelegenheid een gevelsteen aanbrengen met de inscriptie TV 1900 NF. De molen droeg toentertijd de naam *Ebenhaëzer*. In 1907 werd de *Ebenhaëzer* eigendom van de gebroeders Valk. Deze lieten hem in 1916 slopen tot het nu nog bestaande restant en vestigde er een motormaalterij. In 1918

Het restant van de korenmolen
"Ebenhaëzer" te De Snipperij.

Foto: B. Smeding.

Situatiekaartje met de ligging ▼
van het molenrestant.

werd de maalderij overgenomen door J. Valk. Naar alle waarschijnlijkheid werd de maalderij omstreeks 1946 opgeheven.

Vermeldenswaardig is overigens het feit, dat er lange tijd een bakkerij aan de maalderij verbonden was. Men heeft vermoedelijk alleen voor eigen gebruik gemalen. Dit kan het kleine formaat van de molen verklaren.

Helaas bezitten we geen afbeelding van de *Ebenhaëzer* te De Snipperij. Mocht u er een weten of er zelf een in bezit hebben, dan houden wij ons warm aanbevelen.

Ook hier geldt: zoek, zoek en gij zult het vinden.

LIJST VAN BESTUURSLEDEN

VAN DE VERENIGING VRIENDEN VAN DE GRONINGER MOLENS.

Stand november 1989.

1. T. DE JONG, *voorzitter*,
herverkozen 1985
Barkstraat 15 - 9745 BV Hoogkerk
Tel. 050-56 59 53.
2. C.E. VAN DER HORST, *secretaris*,
herverkozen 1988
Langeweg 10 - 9679 HP Scheemda
Tel. 05979-13 46.
3. G.J. DE VRIES, *penningmeester*,
gekozen 1986
Donellenlaan 66 - 9679 CG Scheemda
Tel. 05979-19 31.
4. B. DIJK, *technisch adviseur*,
herverkozen 1989
Molen De Eolus,
Aduarderdiep 3 - 9983 TG Den Ham (Gr.)
Tel. 05903-17 22.
5. J. VAN DIJK, *bestuurslid*,
herverkozen 1989
Maluslaan 100 - 9741 LN Groningen
Tel. 050-77 86 33.
6. F. GRAELER, *bestuurslid*
herverkozen 1987
De Koperwiek 16 - 9801 JE Zuidhorn
Tel. 05940-28 16.
7. L.H. DUYM, *bestuurslid*,
verkozen 1985
(nieuw adres!)
Hoornsedijk 8 - 9752 XJ Haren (Gr.)
Tel. 050-34 48 83.
8. G.F.J. KOSTER, *bestuurslid*,
verkozen 1985
Schoolstraat 14 - 9321 HD Peize (Dr.)
Tel. 05908-3 25 37.
9. J.R. RUBINGH, *bestuurslid*,
verkozen 1989
Boltweg 18 - 9791 AD Ten Boer
Tel. 05902-25 33.
10. Dr. F.L. HUMBERT, *bestuurslid*,
verkozen 1988
Oosterweg 11 - 9751 PA Haren (Gr.)
Tel. 050-34 81 69.
11. H.D. VAN HOORN, *bestuurslid*
verkozen 1989
Wierde 31 - 9965 TA Leens
Tel. 05957-27 06.

DOOR HET OOG VAN DE MEESTER

FOTO'S VAN R.H. HERWIG

door H.A. Hachmer.

Op 22 mei 1878 zag Reinhardt Herman Herwig het levenslicht te Veendam. Vader Herwig runde een zeepfabriek en dacht dat zoonlief hem zou opvolgen. Het liep anders. Reinhardt volgde de H.B.S. en kweek en werd meester. Hij vestigde zich later als hoofdonderwijzer te Amsterdam. 's Zomers bezocht hij zijn ouders en schoonouders te Veendam en Wildervank. Tijdens deze uitstapjes nam hij zijn fototoestel mee.

We kunnen gerust stellen dat foto-graferen zijn grootste hobby was. Regelmatig trok hij er per fiets op uit om de schoonheid van het land vast te stellen. Hij sloot echter zijn ogen niet voor slechte woon- en werkomstandigheden. Bekend zijn zijn foto's van de Drentse venen. Al gauw werd Herwig's talent ontdekt en verschenen er foto's

van hem in bladen zoals 'Het Leven' en 'Eigen Haard'. Daarnaast gaf hij publikaties in eigen beheer uit. Toch bleef hij het leraarschap trouw. Pas na zijn pensionering zette hij een eigen fotobureau op te Soest. Aan foto's geen gebrek. In de loop der jaren had hij er duizenden geschoten. Veel van zijn foto's worden nu nog ge-

*Molen "De Hoop" in een
landelijk Schildwolde.
Foto uit ± 1929.*

*Collectie:
Rijksarchief, Groningen.*

Elf jaar na deze opname werd de koren- en pelmolen van Haitsma te Onderdendam gesloopt. Foto uit 1928.

Collectie:
Rijksarchief, Groningen.

publiceerd. Sla een boek open over verving en je ziet foto's van Reinhardt Herman Herwig. Koop een boekje van de bekende serie van de Europese Bibliotheek en tien tegen één dat er een foto van Herwig tussen zit! Helaas wordt de fotograaf vaak niet meer genoemd of deze is, omdat er zoveel foto's van foto's genomen worden, niet meer te achterhalen.

In 1958 werd de collectie van Herwig verkocht. Het Rijksarchief te Groningen verwierf een deel van het glasplatenarchief. Op 7 september 1959 overleed Herwig te Soest.

De meester was gestorven, maar het oog van de meester bleef. Afgelopen jaren werd zijn werk eer aangedaan met tentoonstellingen te Assen en Groningen. Nu dus aandacht voor zijn werk in 'De Zelfzwichter', want Herwig vergat de molens niet.

Veel, door hem gefotografeerde molens zijn nog tijdens zijn leven gesloopt. Bekend is zijn foto van de stenen poldermolen met stelling te Wedderveer. Voor 'De Zelfzwichter' zocht ik iets minder bekend werk uit. De foto's komen rechtstreeks van de glasplaten-negatieven.

De eerste foto werd omstreeks 1929 genomen. Molenaar Jacob ten Huizen staat met zijn knecht en zoon (?) op de stelling van molen *De Hoop* te Schildwolde. Deze in 1819 gebouwde molen kreeg in 1928 op beide roeden zelfzwichting. De molen heeft niet lang met de zelfzwichting kunnen prijken. In 1935 verdween ze definitief uit het dorpsbeeld.

De molen op foto twee verdween eveneens voor de oorlog. Het is de in 1855 gebouwde koren- en pelmolen van

Onderdendam. De foto werd waarschijnlijk in 1928 genomen. De molen stond blijkbaar stil voor klein onderhoud. In 1939 werd de molen gesloopt tot stellinghoogte.

Wat bleef was een foto van Herwig, waarop schipper en molen het verleden doen herleven.

De foto's van Reinhardt Herman Herwig

zijn samen met andere foto's te vinden in Zaal 3 van het Rijksarchief. U kunt de daar aanwezige foto's nabestellen à f 7,50 het stuk. Zelf foto's van foto's maken mag ook.

U vindt het archief aan de Sint Jansstraat 2 te Groningen. Ga gerust eens kijken, de toegang is vrij.

IN MEMORIAM A. BICKER CAARTEN

door C.E. van der Horst.

Op 17 april van dit jaar is de grote molenkenner A. Bicker Caarten overleden. Hij is 87 jaar oud geworden.

De heer Bicker Caarten groeide op en woonde lange jaren in Leiden en hij behoorde tot de oprichters van de Vereniging 'De Hollandsche Molen' in 1923.

Een groot aantal belangrijke boeken en molenartikelen verschenen van zijn hand, waarvan wij u van de boeken noemen:

<i>Molenleven in Rijnland</i>	1946
<i>De Molen in ons Volksleven</i>	1958
<i>In Holland staat een molen</i>	1960
<i>Windmolens, versiering en volkskunde der lage landen</i>	1965
<i>Waar 't om gaat.... tien jaar strijd om molenbehoud in Rijnland</i>	1969
<i>Molenspiegel</i>	1976
<i>Met de kuierstok langs molens</i>	1977
<i>Molens in Drenthe</i>	1980
<i>Stenen poldermolens in Rijnland</i>	1981

Daarnaast verschenen in vele tijdschriften molenartikelen door Bicker Caarten geschreven, waarvan wij een greep doen in de volgende periodieken: diverse T.I.M.S.-uitgaven, Heemschut, Neerlands Volksleven, Molennieuws en 't Leids Jaarboekje.

Tot het einde is deze molenliefhebber actief geweest in het schrijven over zijn geliefde onderwerp.

Binnenkort verschijnt zelfs nog zijn laatste werk: *Hollands polderland rond 1500*. Het belooft een echt standaardwerk te worden!

De heer Bicker Caarten was benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau en ook de Zilveren Anjer van het Prins Bernhard-Fonds werd hem uitgereikt. Een groot man in de molenwereld is van ons heengegaan. Zijn boeken zullen de tijd doorstaan!

STICHTING 'DE GRONINGER MOLEN'

Mededeling van de redactie:

Ons verenigingsblad 'De Zelfzwichter' is tevens het officiële mededelingen-orgaan van de Stichting 'De Groninger Molen'. Hoewel wij als redactie verschillende malen hebben verzocht ons mededelingen of nieuws over de Stichting toe te zenden, wordt hierop niet gereageerd.

Geen nieuws: goed nieuws, zullen we maar aannemen, maar toch...

Redactie 'De Zelfzwichter'.

EEN TWEEDE JEUGD VOOR HET HOUTZAAGMOLENTJE VAN THESINGE

door H.A. Hachmer.

In ons land hebben vele kleine molens gestaan. De meesten verdwenen even geruisloos als ze gekomen waren. De molenbeschermers hadden meer oog voor hun grote broers. In onze provincie stonden diverse kleine molens. Een goed voorbeeld is het te Ten Boer herbouwde molentje van *Bovenrijke* (nr. 20).

Het houtzaagmolentje van Thesinge is voor velen een onbekende. Toch is het bijna een honderd-jarige. Het molentje werd in 1894 in opdracht van Jan Bolhuis gebouwd door molenmaker Chr. Bremer. Het achtkant kwam op een vierkant houten onderbouw. Deze ruimte werd door Bolhuis ingericht tot zagerij. De molen bezat, het kan haast niet anders, zelfzwichting!

In 1934 wilde men het molentje slopen, maar Th. Bremer vond dit jammer. Hij kocht het molentje voor f 25,- van de toenmalige eigenaar, te weten de familie Janssen. In 1935 restaureerde Bremer de molen. In de oorlog wilde Bremer het molentje vanwege de energieschaarste bovenop zijn werkplaats zetten, maar omdat er toch nog een paar uur per dag elektriciteit geleverd werd, zag men van dit voornemen af.

De molen kwam in opslag. Bernard Dijk had de molen wel eens zien liggen en wilde hem wel kopen voor f 150,-. Dit ging niet door. Later schonk Bremer het molentje aan het Ommelandse Museum (Borg *Verhildersum* en boerderij *Welgelegen* te Leens).

In de jaren zeventig kwam het molentje bij Bernard Dijk terecht. Deze zou de molen repareren voor het museum en maakte o.a. nieuwe roeden. Omdat er eerst geen goede standplaats was, bleef het molentje bij Dijk. Later werd de molen weer op het terrein van de borg *Verhildersum* geplaatst. Blijkbaar was de verankering niet zo goed, want het molentje waaide om. De molen werd behoorlijk beschadigd; de as brak evenals een roede. De geschiedenis herhaalde zich, want het geheel kwam weer in opslag. De molen werd regelmatig verschoven hetgeen de molen niet ten goede kwam.

Vorig jaar kwam de molen weer "boven water" en *Musepro* te Wildervank kreeg de opdracht om de molen te restaureren. *Musepro* biedt werkloze jongeren de kans om ervaring op te doen op het gebied van restauratie. Onder leiding van Engelhart Velthuis en Frank Wageenaar ging men aan de slag. Men voerde herstelwerkzaamheden uit aan de kap, het achtkant, het hekwerk, korte spruit en de as. De as werd geheel nagemaakt.

Helaas mag men de molen om budgettaire

*Medewerker Ben Weterman
toont hier de oude en de
nieuwe as.*

*Op de achtergrond de kap
van het kleine molentje.*

Foto: H.A. Hachmer.

redenen niet zo restaureren als men graag gezien had. "Het blijft een beetje roeien met de riemen die je hebt", aldus de begeleiders.

De kans is groot dat de molen na restauratie als een soort circulatiemolen gaat funktionieren op het borg-

terrein.

Samen met borg, museumboerderij en arbeidershuisje zal het een keurig geheel vormen. Hopelijk wordt er voor een goed fundament gezorgd, zodat de molen nog lang kan genieten van zijn tweede jeugd en niet zomaar omvalt!

NATIONALE MOLENDAG 12 MEI 1990

door Henk Berends.

Door velen onder ons is lang naar deze datum uitgezien. Dagen van prachtig zomerweer gingen aan de Molendag vooraf. Het beloofde veel goeds. Groot was echter de teleurstelling, toen we op DE zaterdag geconfronteerd werden met een egaal grijze lucht, waaruit de regen gestadig neerviel. In de kuststreek viel het eerst nog wel mee, maar al gauw vielen ook daar de eerste regendruppels. Echter in de molen was het droog.

Voor de Landelijke Fietsdag-deelnemers was deze dag eveneens geen succes. Alleen met plastic regenkleding kon de route min of meer droog worden gereden. Des te groter was de waardering voor de koffie en koek, welke in de molen *De Kievit* te Grijpskerk gratis werd geserveerd. De V.V.V. van Grijpskerk, welke in de molen is gehuisvest, is als een van de weinigen er weer in geslaagd een ANWB-fietsroute in de provincie Groningen te organiseren.

De route deed een viertal molens aan in het Westerkwartier, welke tevens als stempelplaats dienden. Aan dit evenement was het te danken dat er op de poldermolens *De Westerhorner* en *De Eendracht* en de korenmolens *De Kievit* en *Fortuna* nog zo'n 180 bezoekers konden worden geteld.

Hiervan deden er ongeveer 140 mee aan de Landelijke Fietsdag. Onder de gestelde weersomstandigheden voorwaar geen slecht resultaat.

In Sebaldeburen werden pannenkoeken en koffie verkocht, bij de poldermolen *De Westerhorner* werd gratis fruit uitgedeeld en in Noordhorn was in de koren- en pelmolen *Fortuna* een expositie ingericht, welke het bekijken waard was.

De korenmolen *Wilhelmina* in Noorderhogebrug van vrijwilliger H.J. Berghuis, werd door 150 mensen bezocht. Ook hier werden pannenkoeken van eigen gemalen volkorenmeel aan de mens gebracht. Het jeugdorkest uit Zuidwolde was op deze dag ingehuurd en deed erg zijn best om deze dag op te vrolijken. Met het vooruitzicht op een pannenkoek, was dat voor de orkestleden geen probleem.

In de Molenstad bij uitstek (voor wie het niet weet: we bedoelen hier

Winschoten) was de toeloop beneden peil. Zo'n veertig tot zestig mensen bezochten een of meerdere molens in deze provinciestad.

Van Winschoten naar de *Goliath* bij Roodeschool is hemelsbreed al een heel eind. Het is daarom steeds weer verbazingwekkend hoe vrijwilligster Ida Wierenga-Spijk hier steeds weer mensen naar toe weet te 'lokken'. Ondanks het slechte weer kwamen er 's morgens nog meer dan 50 mensen haar molen met een bezoek vereren. Als dank voor de getoonde belangstelling wachtte de bezoeker gratis koffie met koek, een kleurplaat voor de jeugd en een diaserie over molens op de spoorwielzolder. U merkt het wel, met een beetje plaatselijke promotie en het vooruitzicht dat de koffie klaar staat, is het betrekkelijk gemakkelijk om bezoekers naar de molens te trekken.

In Pieterburen op de koren- en pelmolen *De Vier Winden* brachten 40 mensen een bezoek. Vrijwilliger Piet van Dijken trekt door de aanwezigheid van het wandloopcentrum en de zeehondenrêche gewoonlijk 200 tot 300 mensen naar zijn molen op de Nationale Molendag.

Toch mocht Piet niet klagen, want er zijn ongetwijfeld molens in onze provincie, die het met minder bezoekers hebben moeten doen.

Eén daarvan was de poldermolen *Koningslaagte* te Zuidwolde. Hier kon vrijwilliger Harry J. Rozema vier bezoekers verwelkomen!

Bedenk echter, dat niet de bezoekersaantallen het belangrijkste zijn. Het is belangrijker dat zoveel als mogelijk, de molens op tenminste 1 dag in het jaar draaien en voor het publiek toe-

gankelijk zijn.
Met alle publiciteit aan deze dag voorafgaand, is deze dag weer tot een onvergetelijke dag geworden, waarbij veel mensen weer een draaiende molen hebben kunnen bezoeken.

Een voordeel van slecht weer is, dat er procentueel gezien meer geïnteresseerde molenliefhebbers komen. Aan deze bezoekers kan dan op zo'n dag alle aandacht worden geschonken.

GÖRT MIT PROEMEDANTEN - VI

door E. de Jonge en H.A. Hachmer

De störm van 25 jannewoari het zwoar om zuk tou sloagen. In twij meulens ging de brand. Mit t verbranden van meulen *Landzigt* op Zuud Beijerlaand ging der ook n stukkje Grunnen verloren. De meulen was noamelk in de viefteger joaren restaureerd mit n bult onderdailen van meulen *De Vereeniging* uut Paiderziel.

Hopelk zellen baaide verbrandaende meulens weer as Pheuniks en uut d' aigen azze opstoan. Der wazzen tiedens störm ook meulens dij mor net aan rooie hoan ontsnappen konden.

Meulen *Fortuna* in Noordhörn mag zuk din ook mit ere *Fortuna* nuimen. Mit hail veul pien en muite kon ze red worden.

Nou binnen der vrouger meer van dit soort 'kaantje boord gevallen' west. De vrougere meulenoar *Koster* uut Nij Pekel kon der over mitproaten. Op 12 maa 1865 der braand uut in zien meulen. t Duurde n zetje veurd dat ze goud en wel in de goaten kregen wat ter loos was. t Weer was nait aal te roeg en der leek niks aan d' haand.

n Schaarpe braandlucht dee in ainen de meulenoar opschrikken. Braandheerd was gaauw vonden. In de kappe was t ain en aal rook. *Koster* vloog noar d' vange om te remmen mor t vuur haar d' azze al gouddails aantast. t Gevolg van t vangen was dat d' wieken of-broken.

Mit n angstaanzoagend geroas vuil t spul omdeel. In zien val nam t de stellen mit. *Koster*, dij nog bie d' vange ston, zag alles op zuk ofkommen en muik n noodsprong richten stellendeure. Tied om weer wat op glee te kommen haar e nait. Soamen mit de knecht en noabers ging e aan t blussen. Dat bleef nait zonder succes. Noa n lutje twinteg minuten was de

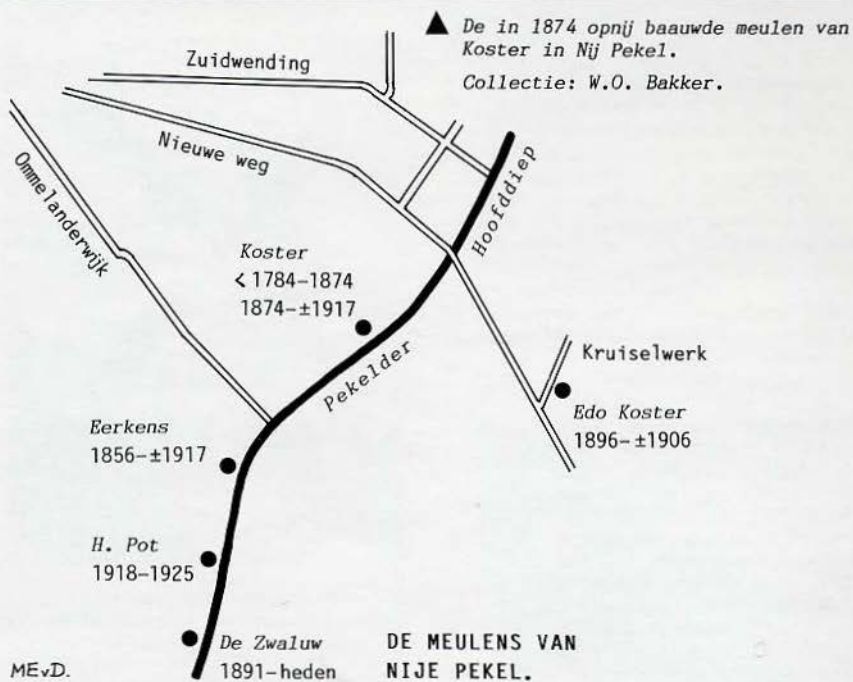
braand bedwongen. De meulen was zwoar beschoadegd mor ston der in elks gevaal nog.

Mor... op 6 april 1874 braandde meulen deur kracht van bliksem toch nog of.

De ronde stainen korenmeulen "Landzigt" in Zuud Beijerlaand in zien volle glorie.

Collectie: M.E. van Doornik.

n Aander veurval waar ook hail van geluk bie kieken kwam gebeurde zeuven joar eerder. Op 11 november 1858 ston der n beste wind. Toch draaiden de mainste meulens. Stilstand betaikende inkomensverlais.

In de noamiddag ging t nog haarder waaien, n Aantal meulenoars zet den boudel stil, zoas ook dij van Kaantens. Soamen mit zien zeun luip de meule-noar noar de vang om de koren- en pel-meulen te stoppen. Nou is t wel zo dat pelmeulens hail wat wind bruken kinnen, mor ze wazzen zekers te laank deurdraaid. Meulen was in elk gevaal nait meer te bedoaren. As n dolla draaiden zien wicken in t ronne. De meulenoar wos gelukkig wat gang uut d'

wicken te hoalen mor in ainen braken ze veur zien ogen of. In de val nam ze de stellen waar ook nog es n moal de meulenoar en zien zeun opstonden. En dou was t even hail stille. t Eerste geluud was t gekreun van voader en zeun. Omstanders hailen baaide wonderlied genogt hail uut de brokstukken. De meulen zag der vanzults maal uut, mor t leven ging deur en meulen kon opnij baauid worden.

Nou, n honderd joar loater is t wel aans. Toch hopen we dat *De Non* in Ferwerd en *Landzigt* in Zuud Beijerland ainmoal weer in volle glorie de wicken draaien loaten kinnen, net as t aaltied west is.

OVER EEN MOLENVERZAMELING

● 1. De Noordduitse deelstaat Sleeswijk-Holstein is al vanouds een belangrijk gebied voor molens geweest. Zo rond 1900 waren er niet minder dan duizend wind- en watermolens in bedrijf. Natuurlijk is ook hier nu nog maar een fraktie van deze molenschoonheid overgebleven.

In het navolgende boek wordt per molen alle aandacht besteed aan de molens in Sleeswijk, dus het noordelijke deel van deze deelstaat, benoorden de rivier de Eider.

Hans Petersen: *Geschichte der Mühlen zwischen Eider und Königsau*, 1988, geheel linnen gebonden, 376 pagina's, helaas zeer schaars geïllustreerd, ISBN 3-529-026905, afm. 17 x 25 cm. Prijs DM 38,-.

Naast een algemene gedeelte, waarin ook veel aandacht besteed wordt aan de vele oorlogen in dit gebied, beschrijft Petersen per plaats en/of landgoed de wind- en watermolens, die hier eens stonden en in een enkel geval ook nu nog staan. Vooral als naslagwerk (met een goede inhoud) is dit boek voor Nederlandse molenvrienden van belang, de belegeringen en oorlogen die zo veelvuldig in dit gebied plaats vonden, moet men dan maar op de koop toe nemen. Jammer dat er zo weinig foto's in dit boek staan, een gemiste kans!

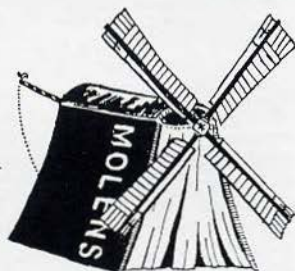
● 2. In juni 1988 verscheen het 50^e nummer van ons eigen blad 'De Zelf-zwichter'. Ook onze westerburen, de Friezen, hebben in die tijd niet stil gezeten. De Stichting *De Fryske Mole* mocht zich ook verheugen op 50 nummers molennieuws.

Het blad dat in Friesland verschijnt, heet *De Útskoat*, een goed verzorgd tijdschrift, mooi gedrukt op hetzelfde formaat als onze 'Zelfzwichter'.

Om het nazoeken in de vroeger verschenen nummers te vergemakkelijken is nu een inhoud verschenen over de nummers 1 t/m 50. Het met de computer samengestelde boekje is 108 pagina's dik.

Jammer is het dat het gebruikte letter-type zó klein is, dat men er haast een loupe voor nodig heeft.

De prijs van het boekje is f 15,- en het besteladres is: Tweebaksmarkt 52, 8911 KZ Leeuwarden.

● 3. Naast de verschijning van boeken over molens, die via de boekhandel verkrijgbaar zijn en die wij in deze rubriek dan ook altijd aankondigen, wordt er veel geschreven over één bepaalde molen. Het aldus bijeengebrachte verschijnt dan vaak in brochure-druk en wordt verkocht of gratis verstrekt aan de bezoekers van de betreffende molen. Vaak zijn dit heel leuke geschriftjes, waaraan veel kan worden ontleend aan de geschiedenis van de betreffende molen. Wanneer zo'n boekje of foldertje een Nederlandse molen betreft, dan wordt het nog wel eens bekend en dan krijgt het - vroeger of later - nog wel eens een plaatsje in deze rubriek.

Moeilijker wordt het wanneer dergelijke kleine geschriftjes over molens buiten onze grenzen verschijnen. Men moet er dan tegenaan lopen of het toevallig in handen krijgen.

Een dergelijke molenfolder komt bijvoorbeeld uit Albersdorf, een plaatsje in Sleeswijk-Holstein, niet ver van en bewesten het Noord-Oostzeekanaal: *Wassermühle und Mühlenteich - Geschichte und Gegenwart*, geschreven door Manfred Trube en uitgegeven door de gemeente. Het beschrijft de geschiedenis van de gerestaureerde watermolen in het gebied Dithmarschen, al vermeld in 1500 en sinds 1750 in handen van familie van de huidige e'genaar.

Deze brochure is verlucht met foto's en doorsnee-tekeningen en plattegronden. De bovenslagmolen (een korenmolen en bietensnijder) werd fraai gerestaureerd in 1987-'88 door een van de laatste molenmakers in dit gebied, Ernst Hoop. Het boekje telt 16 pag's en geeft uiteraard aan ook wanneer de molen te bezichtigen is. Verkrijgbaar bij de V.V.V. - Bahnhofstrasse 23 te Albersdorf.

● 4. In het Zwitserse vakblad *Wasser und Energie* van april-mei 1989 vindt men een interessant artikel van de hand van Niklaus Schnitter, getiteld: *Mittelalterliche Wasserkraftnutzung in der Schweiz*. In dit geïllustreerde artikel van 9 pagina's leest men dat de eerst bekende watermolen werd gesticht in de 6e eeuw, in 563 te Genf (thans Genève) en dat er in de 12e eeuw (de eerste industriële revolutie) een enorme bouw van water(rad)molens heeft plaats gevonden. De watermolens wisten zich te handhaven, ook zelfs na de uitvinding in het midden van de vorige eeuw van de turbine en de dure stoomkracht (de tweede industriële revolutie). De geschiedenis van de nokkenas en krukas wordt in dit artikel nader onder de loupe genomen.

Redaktie-adres: Rütistrasse 3A, CH-5401 Baden (Zwitserland).

● 5. In de reeks *Monument van de maand* verscheen in juli 1989 het vierde deeltje met de titel *Houtzaagmolen "De Rat" in IJlst, een bijzonder industrieel monument*, door A. Bokma.

In deze rubriek zijn ook de vorige molenboekjes in deze bibliografisch mooie reeks, door ons besproken en het is daarom dat wij gaarne de aandacht willen vestigen op deze boeiende uitgave.

De heer Bokma (voorzitter van *De Fryske Mole*) geeft ons eerst een inzicht over de stad IJlst als industrie-centrum. In 1788 zijn er al niet minder dan vier industrie-molens. In 1828 komt dan *De Rat* erbij, overgeplaatst vanuit de Zaanstreek. De geschiedenis van deze houtzaagmolen met zijn zakelijke ups en downs komt vervolgens ter sprake, hetgeen zich vlot laat lezen. Jammer dat er fouten in deze tekst voorkomen; zo wordt op pag. 30 vermeld dat in 1925 de molen wordt onttakeld tot een peperbus, terwijl op pag. 37 ons een foto wordt getoond uit de jaren '30, waarop de molen nog in volle glorie staat te pronken.... Verder schrijft Bokma dat *De Rat* in 1918 werd voorzien van elektrische aandrijving. Dat is heel erg vroeg; als dit tien jaar later is, wordt het waarschijnlijker.

Het boekje besluit met de jarenlange strijd voor herstel en een duidelijke beschrijving van de werking van deze zaagmolen.

Het in linnen gebonden boekje, form. 15 x 15 cm., 68 pag's, geïll., prijs f 15,50

Een echte mastodont onder de houtzaagmolens is deze met volle zeilen zagnende molen "De Rat" in het Friese IJlst. Zie boekbespreking nr. 5.

Foto: M.E. van Doornik, Nationale Molendag '87.

franko is verkrijgbaar bij de gemeente Wymbritseradeel, Stadslaan 75, 8651 AC IJlst. We kunnen onze lezers de aanschaf van dit boekje ten zeerste aanbevelen. Het hoort thuis in iedere molenbibliotheek (zie foto boven).

● 6. Direct over de Duitse grens ten oosten van Almelo bevindt zich de stad Nordhorn. Ten noorden van Nordhorn ligt het dorp Veldhausen (gemeente Neuenhaus). In deze plaats staat een fraai gerestaureerde ronde stenen stellingmolen uit 1789, onttakeld in 1935 en herbouwd in 1987. Over de bewogen geschiedenis van deze molen schreef Dr. P.J.G. Raben een drietal geschriften:

- a. *Alte Veldhausener Mühlenbilder*, 53 pag's met voornamelijk afbeeldingen van deze 200 jaar oude molen, prijs DM 7,80.
- b. *Beitrage zum Veldhausener Windmühlen-Jubiläum 1789-1989*, 97 pag's met voornamelijk tekst over de geschiedenis van deze windmolen, prijs DM 9,80.
- c. *Festschrift zum Veldhausener Windmühlen-Jubiläum*, 20 pag's bevattende een samenvatting van a. en b. en wordt dan ook gratis meegezonden bij bestelling van a. en b.

Voor de liefhebbers, die zich ook interesseren voor molens buiten onze grenzen zijn deze boekjes te bestellen bij de schrijver: Dr. P.J.G. Raben, Bahnhofstrasse 47 - 4458 Neuenhaus, Ortsteil Veldhausen. Betaling bijv. per Eurocheque.

● 7. De Studiekring *Ons Molenheem* te Kinrooi (België) heeft een brochure uitgegeven van 48 pag's met als titel: *Kadastergegevens 1835-1980 - Brabantse wind- en watermolens*. Samengesteld door Herman Holemans. Het betreft hier Deel 1: Arrondissement Brussel-hoofdstad.

Hoewel geïllustreerd met een aantal zwart/wit-afbeeldingen, is het een droge opsomming van ambtelijke gegevens van de molens in dit gebied, bestaande uit 19 gemeentes.

18 pag's, A-4 formaat geniet, enkele illustraties. Gratis toezending voor leden van *Ons Molenheem*, Breeërsteenweg 39 E - 3688 Kinrooi (België).

Niet-leden raden wij aan op bovengenoemd adres naar de prijs te informeren.

● 8. In 1981 werd opgericht de *Vereniging tot behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek Zaanstreek*. De Zaanstreek is één van de oudste industriegebieden van Nederland. Honderden industriemolens hebben eeuwenlang het gezicht van de Zaanstreek bepaald. Evenals elders kwam ook hier in de 19e eeuw verandering door stoom en andere mechanische aandrijftechnieken. De windmolens verdwenen de één na de ander, totdat de *Vereniging De Zaanse Molen* in 1925 werd opgericht met ongelofelijke strijd en doorzettingsvermogen, heeft zij een handjevol windmolens tot op de huidige dag weten te behouden. Anders lag het met de opvolger van de windmolen: de fabriek. Tot voor kort was deze nijvere streek bezaaid met allerhande soorten fabrieken, werkplaatsen en pakhuizen. Langs de Zaan, in de velden beoosten en bewesten de Zaanstreek. Veelal ook zomaar tussen de woonhuizen gelegen.

In de laatste jaren zijn ongelofelijk veel van deze vaak hoogst interessante grote en kleine fabrieken gesloten of verplaatst, met sloop van de panden tot gevolg. Even zoals *De Zaanse Molen* zich heeft ingezet voor de windmolens, zo is bovengenoemde vereniging opgericht om de bewoners en haar bestuurders erop te wijzen dat heel veel interessant materiaal voorgoed is verdwenen en dat het dus de hoogste tijd wordt om te bewaren wat er nu nog rest.

Deze vereniging geeft sinds 1989 een fraai tijdschrift uit met als titel: *Met stoom*.

Voor ons ligt nr. 2 van december 1989, 31 pag's dik, geïllustreerd met mooie oude foto's van molens en fabrieken. Een viertal deskundige schrijvers geven hun visie op deze "monumenten", hun ontstaan en vergaan. Zeer de moeite waard! Het adres van de vereniging is: postbus 212, 1540 AE Koog aan de Zaan. De prijs van *Met stoom* is f 7,50 per nummer.

● 9. *De korenmolen van Wassenaar* door Carl Doeke Eisma is een prachtig verzorgd in linnen gebonden boekje, geschreven door de vrijwillige molenaar op deze vanouds bekende molen, *Windlust* genaamd. De opzet van de schrijver was om het boek toegankelijk te maken voor een groot, niet deskundig publiek. Dat is gelukt! Toch vindt ook de molenliefhebber veel, vooral geschiedkundig, boeiende zaken in dit boekje. Vooral het hoofdstuk over de familie Mansvelt (1821-1961), de familie die zo lang de molen heeft bemalen, leest men in één adem uit.

Na de geschiedenis, vanaf 1406 wordt het boekje besloten met een aantal bijlagen zoals de molen in zijn huidige staat, een lijst van alle eigenaren, een lijst van de molenaars en een verklaring van molentermen. Ook een zeer korte Engelse "summary" is opgenomen.

Vrijwillig molenaar Eisma heeft met het schrijven van dit boekje bewezen de molen-historie, helder en met verve uiteen te kunnen zetten.

Niet alleen de geïnteresseerde leek, maar ook de verwende molenliefhebber zal met deze uitgave tevreden zijn.

Het boekje, afm. 16,5 x 21 cm. bevat 88 pag's is rijkelijk voorzien van zwart/wit afbeeldingen uit heden en verleden en kost f 25,- incl. porto. Uitgave 1989.

ISBN 90 721 7202.7, verkrijgbaar door overschrijving op postgiro 46 35 54 t.n.v. Wassenaars Nieuwsblad, onder vermelding van *Windlust*.

● 10. Ter beëindiging van deze boekenreeks vermelden wij gaarne de voor leden van de Vereniging *De Hollandsche Molen* tegen verzendkosten gratis verkrijgbare uitgave *Molenstudies*.

Dit keurig verzorgde boekje in geplastificeerd omslag geeft een viertal bijdragen van de molendeskundigen J.S. Bakker, Drs. D.M. Bunscoeke, J.J. Schilstra en G.H. Keunen. Het laat zich boeiend lezen, waarbij wij graag de nadruk willen leggen op het artikel *Vergaan voortbestaan* van J.S. Bakker. De heer Bakker wijst hierin op het belang van de molenrestanten, rompen en stompen in het Nederlandse landschap. Onder deze meestal verguisde half-monumenten zijn soms uiterst interessante zaken te vinden, die een algehele restauratie volkomen wettigen. Extra aandacht hiervoor dus en niet onmiddellijk tot sloop overgaan!

Het boek in de afm. van ca. 15 x 22 cm. bevat 104 pag's met zwart/wit illustraties, ISBN 90 601 1649.6 - 1989. Prijs voor de leden van D.H.M. f 6,- (voor verzendkosten e.d.). In de winkel is de prijs voor niet-leden f 15,-.

VRAAG EN AANBOD

TE KOOP AANGEBODEN:

Kent gij onze molens? / Leiden 1946 - 46 p. f 12,50

Werking van de pelmolen / Havik, ca. 1978 - f 30,-

Maalstenen en handmolens in Drenthe / Harsema, overdruk 1979 - f 5,-

Hellend scheprad / Anton Sipman, 1977 - f 20,-

Windmills / S. Beedell, Engeland 1979 - 144 p. - f 20,-

Met de kuierstok langs de molens / A. Bicker Caarten, 1977 - f 20,-

Molenspiegel / A. Bicker Caarten, 1976 - f 20,-

Molenleven in Rijnland / A. Bicker Caarten, 1946 - f 35,-

Nederlandse molens in oude ansichten / L. van Lambalgen, 5^e druk 1977 - f 15,-

Nederlandse molens in oude ansichten, deel 2 / Drs. H.A. Visser, 1979 - f 15,-

Langs oude Friese molens / G.D. Wijnja, 1977 - f 15,-

Tonnis Musschenga
Schouwerzijlsterweg 6
9961 TA Mensingeweer
Tel. 05959-19 38 (na 19.00 uur).

NIEUWE LEDEN

G.J. Alfing	Groningen	A.J. Boree	Spijk (Gr.)
H. Kleinsmit-Groenewold	Uithuizen	B. Kok	Groningen
J.Th. Bijl	Delfzijl	P. Mergelkuhl	Algermissen (Dld.)
H. Bouma	Warffum	P.S. Mulder-Hart	Glimmen
Fa. Conserduc/Renofors	Made (N.Br.)	J.H. Sijbes	Uithuizemeeden
L. Dekker	Eelde	M. Sikking	Groningen
A.J. van Doorn	Delfzijl	A.C. van Til jr.	Aduard
L. Graver	Uithuizemeeden	J.C. Timans	Kloosterburen
J.P. Koers	Midwolda	J.H. Weessies	Usquert

Op deze afgebeelde molen worden, procentueel gezien, het grootste aantal nieuwe leden geworven voor onze Vereniging door vrijwilligster I. Wierenga-Spijk.

Als dank daarvoor plaatsen wij een wat oudere foto van haar molen.

Laat dit een stimulans zijn voor andere vrijwilligers om ook op hun molen zich extra in te zetten om nieuwe leden te werven.

FIRMA EKKELKAMP

De speciaalzaak voor: Volkorenmeel

Hondensport

Vogelzaden, Vogels

Aquariumbenodigdheden

Hengelsportartikelen

en alles voor Uw huisdieren

Rijksstraatweg 135

Telef. 344816

HAREN (Gr.)

